BO1 History of Mathematics Lecture III Analytic geometry and the beginnings of calculus, part 1

MT22 Week 2

Summary

- ▶ Brief overview of the 17th century
- A cautionary tale
- Development of notation
- Use of algebra in geometry
- ► The beginnings of calculus

The 17th century

The main mathematical innovations of the 17th century:

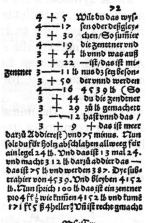
- symbolic notation
- analytic (algebraic) geometry
- calculus
- infinite series [to be treated in later lectures]
- mathematics of the physical world [to be treated in later lectures]

Symbolic notation

Symbolic notation makes mathematics easier

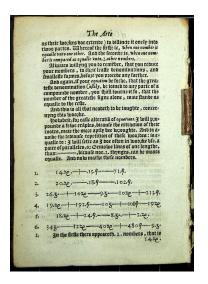
- ► to read
- to write
- to communicate (though perhaps not orally)
- ▶ to think about and thus stimulates mathematical advances?
- ► BUT it took a long time to develop
- why did it develop when it did?

Early European notation (abbreviation)

Pfeffer 28

Johannes Widman, Behende und hüpsche Rechenung auff allen Kauffmanschafft (1489)

Robert Recorde, *The Whetstone* of Witte (1557)

The communication of mathematics

Initially entirely verbal — but usually using a set form of words

Scribal abbreviations often used

- ightharpoonup e.g., later editors of Diophantus (3rd-century Egypt) used m G as an abbreviation for an unknown quantity
- e.g., Bhāskara II (12th-century India) used the initial letters of $y\bar{a}vatt\bar{a}vat$ (unknown) and $r\bar{u}pa$ (unit) as shorthand: ' $y\bar{a}$ 1 $r\bar{u}$ 1' denoted 'x+1'

But these were not symbols that could be manipulated algebraically

Arrangement of signs on the page could carry information

▶ e.g., tiān yuán shù 天元術 (13th-century China):

Algebraic symbolism of the form that we use came later

Levi Ben Gerson (Gersonides), Ma'aseh Hoshev (The Work of the Calculator), 1321 [picture is of a version printed in Venice in 1716]

- 15 -מים לביש (ביש מונים של מוש מים) הוא הסרון ניספר א ממספר ב בכר יחובר הו משר היה מספר הנמשכים לפני מספר מונה כמי מסתר שוים א יותרת במו ב וכבר היה נו שוה לב אם כן מספר א ונה נדפרים שוים באש הנמשכים לאחריו הנה אם הוה הראשון מהנמשכים לפני מידות המספר המונה מספר ד והנמשכים לפניו מספרי נכא והנמשכים לו לשת משר נקבץ המספרים הנמשכים כדרך המספר מחחילים מספרי הזה ואומר שאם היה מספר א זוג שמספרם ה ווג ואם היה מספר א ומבר מו האחד והוה מספר המספרים שחוברו זוג הגה העולה שוה אל שמה הצי מספר המספרים כמספר הנמשך אדר הנה מספר ה נפרד המופה שאנהנו נשים יתרון מספר ד על מספר א מ ולי. המחפר האחרון, ויתון המספרים הנמשנים מספרי אבנדהו ויתה המספר היה יתרון מספר ה על מספר ⁽⁴⁾ ד מספר ש הנה איכ יתרון מספר ה על מחתר אחר ו מספר ו וא דוא אחר ונקראהו מספר ככל זאת החקורת על צד א הוא כסו שני דמיוני מספר פ אכל (0) שני דמיוני פ הוא זונ הנה איב יחדי מאברה ואומר שאבגדהו מקובצים שוה אל הנערך מחצי מספרם על מספר ז המופת כי מתפר ה על מספר א הוא זונ ולוה אם יהיה א זוג יהיה ה זוג ואם יהיה א וחיד שוים לו אכל תוספת ב על אחד ו וא מקובצים שוים לו אכל תוספת ב על אחד שוים לחסרוו אם ו מפני שהתוספת הוא אחר אם כן ",) בה מהוברים שוה לו ונם יהבאר מהו כאשר הובר מספר והיה יתרון מספר 60 מה מהם על אחר שתרון ב על אחד שות לחסרון ד מו לפי שתתוספת הוא שנים איכ גד מתוברים כמו חסרון השני ממספר ") מה מונה הנה שני המספריה שנים או איב נקבין מספרי אבנדהו ימנדו ז כשיעור חצי מספרם לפי שכל שנים מחוברים שוים אל המספר הנמשך אל המספר המונה שים יפנהו פעם אחת והוא מה שרצינו והוא מבואר שבוה הביאור בעינו יתבאר לאחריון, ויהיה הוספה א על אחר כמי הסרון מספר ב ממספר נ המוח אין חבלית ואין ספק שהוא מחוים שנויע בואת ההרונה באחרונה אל שני מספרים ויתיה המספר הנמשך אל נ לאחריו מספר דה ואימר שמספרי אב מחוברים שוים ------ במי גד במשלנו זה שאם היה אפשר וולת זה יהיה ביניהם באחרונה -אמר אחד אם כן המספר הגדול מהם מוסיף על נילו שנים ונשים חסרון הגדול נ ב א המוסת שנטרע אחר מדב ו וווא הו וישאר הו' שוה לנ ונשים (מ) מתמספר האחרון מספר ט ולוה יהיה יתרון הקטן מאלו שני המספרים חסרון ב שנ שספר ות וישאר דה שוה לב אבל הו הוא ניכ תוספת א על אחר משליים של האחר מספר ש וכבר (63) דות יתרון הגדול על הקשן שנים יהוה אים חה מוא אחד איכ יהיה הח שות לא וכבר היה דה שוה לב איכ דה שוה לנא יורון דערול על האחר מספר ש נחבר עם שנים וכבר היה יתרון האחרון על הגרול מחוברים והוא מה שרצינו. מספר פ יהות אם כן יתרון האחרון על האחד כמו שני דמיוני מספר ש מקובצים פט שנים אכל שני דמיוני מ מקובצים עם שנים דוא זונ אם כן יחרון האחרון מה) כאשר חוברו שני מספרים והיה תוספת אחד מהם על ל האחר מספר זוג אם כן האחרון נפרד וכבר היה ווג זה שקר איכ הוא מחויב מספר מונח שוה להסרון האהר מהמספר המונח חנה שדע באהרונה אל שני מספרים נמשכים וכזה התאמת הספור · · · שניהם מדוברים שוים לכפל המספר המונה. ויהיה חזרון*) מספר א ממספר ב המונה שוה לתופפת נה על מספר ב המונה ואומר שא ונה מחוכרים שוים לכפל מספר ב המופה שנבריל מנה מה שהוסיף, על ב המנה העולה שוה אל שמח המספר האמצעי מהם כמספר האחרון, ויהיו המספרים הנמשכים אכנדהוו ואומר שמספרי אבנדהוו מהוברים (54) In M. II am Rand micros, 54) in M I fehlt von tes bis 2, 35) in 50) In M. I roter 25, 60) in M. I vi, 61) in M. II tach, 68) in M. II an M. I are to recent the in M. II ero there to the M. I are teete, AT) in M, II feblt his tan, on in M. I runn recon nors, Rand spc, on in M. I fehlt won root his rang.

Book I, Proposition 26:

If we add all consecutive numbers from one to any given number and the given number is even, then the addition equals the product of half the number of numbers that are added up times the number that follows the given even number.

Book I, Proposition 27:

If we add all consecutive numbers from one to any given number and the given number is odd, then the addition equals the product of the number at half way times the last number that is added.

(Translations from Hebrew by Leo Corry.)

Converting these into modern notation, we get:

Book I, Proposition 26:

If n is an even number, then
$$1 + 2 + 3 + \cdots + n = \frac{n}{2}(n+1)$$
.

Book I, Proposition 27:

If n is an odd number, then
$$1+2+3+\cdots+n=\frac{n+1}{2}n$$
.

The formulae are clearly the same, so why are these treated as separate propositions? The answer lies in the proofs, which, like the results themselves, are entirely verbal.

A fundamental problem here lies in the difficulty of expressing the notion of 'any given number' (our 'n').

A commonly adopted solution was to outline the proof for a specific example, on the understanding that the reader should then be able to adapt the method to any other instance.

Ben Gerson's proof of Proposition 26 takes this approach, and is based on the idea of forming pairs of numbers with equal sums.*

*You might have heard a story about the young Gauss doing the same thing.

Proof of Proposition 26:

Take the example of 6. If we add 1 and 6, we get 7 ('the number that follows the given even number'). Notice that 2 is obtained from 1 by adding 1, and that 5 is obtained from 6 by subtracting 1, so 2 added to 5 is the same as 1 added to 6, namely 7. The only remaining pair is 3 and 4, which also add to give 7. The number of pairs is half the given even number, hence the total sum is half the number of numbers that are added up times the number that follows the given even number.

This proof is clearly not valid when the given number is odd, since Ben Gerson would have been required to halve it — but he was working only with (positive) integers

Proposition 27 therefore needs a separate proof, which similarly does not apply when the given number is even (see Leo Corry, *A brief history of numbers*, OUP, 2015, p. 119)

As Corry notes:

For Gersonides, the two cases were really different, and there was no way he could realize that the two situations ... were one and the same as they are for us.

Moral: take care when converting historical mathematics into modern terms!

Notation: compare Cardano (Ars magna, 1545)...

Having raised a third part of the number of things to a cube, to which you add the square of half the number in the equation and take the root of the total. consider the square [root], which you will take twice; and to one of them you add half of the same, and you will have the binome with its apotome. whence taking the cube root of the apotome from the cube root of its binome, the difference that comes from this, is the value of the thing.

(Mathematics emerging, p. 327)

... with Viète (c. 1590)...

François Viète (Francisci Vieta) *Opera mathematica* 1646, p. 130

DE EMENDATIONE

S1 A quad. — Bin A2, xquetur Z plano. A—Befto E. Igitur E quad, xquabitur Zplano — B quad.

Itaque & zpien + Boush + B fit A, de qua primum quærebatur.

Sit B 1. Z planum 20. 41 N. 12 - 2 N, aquabitur 20. 6 fit 1 N. 4 21 + 1.

SID2 in A - A quad., æquetur Z plano. D-E, vel D + E efto A.

Equad., æquabitur D quad. - Z plano.

Itaque, D minus, plusve & Dquak-Zimosht A, de qua primum quærebatur.

Sit D 5. Zplanum 20. A1 N. 10 N-12, aquatur 10. & fit 1 N. 5 - & 5, rel 5 + & 5.

De reductione cuborum simpliciter adsectorum sub quadrato, ad cubos simpliciter adsectos sub latere.

Formule tres.

S₁ A cubus - B₃ in A quad., equetur Zíolido. A - Besto E, Ecubus - Bquad., in E, equabitur Zíolido - B cubo 2.

1C+6Q, aquatur 1600. eft 1N10. 1C-11N, aquatur 1584. eft 1N11.

Ad Arithmetica non incongrue especies aliquod superimponitur notisalteratæradicis, ad differentiam notarum ejus, de qua primum quærebatur.

Sr A cubus—B 3 in A quad., zquetur Z folido. A—B efto E. E cubus—B quad. 3 in E, zquabitur Z folido — B cubo 2.

1 C-6 Q, aquetur 400. eft 1 N 10. 1 C-12 N, aquatur 416. eft 1 N 8.

Si B 3 in A quad. — A cubo, æquetur Z folido. A — B efto E. B quad. 3 in E. — E cubo, æquabitur Z folido — B cubo 2. Vel B — A efto E. B quad. 1 in E. — E cubo, æquabitur B cubo 2. — Z folido.

11Q-1C, aquitur 971. & eft 1 N 9, vel 18. 147 N-1C, aquatur 186. & eft 1 N 1, vel 11. 9 Q-1 C, aquatur 18. & eft 1 N 1. 17 N-1 C, aquatur 16. & eft 1 N 1.

De reductione cuborum adfectorum tam sub quadrato quam latere,
ad cubos adfectos simpliciter sub latere.

Formula septem.

S1A cubus -+ B3 in A quad. -+ D plano in A, æquetur Z solido. A -+ B esto E. Ecubus -- B quad. in Eæquabitur Z solido -+ D plano in B-B cubo 2.

1 C + 30 Q + 330 N, equetur 788. & eft 1 N 2. 1 C + 30 N, equatur 2088. & eft 1 N 12.

130

DE EMENDATIONE

· II.

Sr A quad. — Bin A2, æquetur Z plano. A—Besto E. Igitur E quad, æquabitur Z plano — B quad.

Confectarium.

Itaque Vzplani + B quad. + B fit A, de qua primum quærebatur.

Sit B 1. Z planum 20. A 1 N. 1 Q - 2 N, aquabitur 20. & fit 1 N. 1 21 + 1.

III.

 $S_1 D_2$ in A - A quad., æquerur Z plano. D - E, vel D + E efto A. Equad., æquabitur D quad. -Z plano.

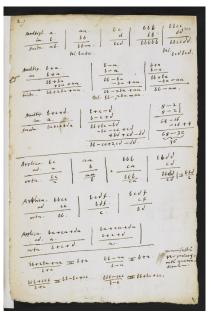
Consectarium.

Itaque, D minus, plusve & Dquad-Zplano fit A, de qua primum quærebatur.

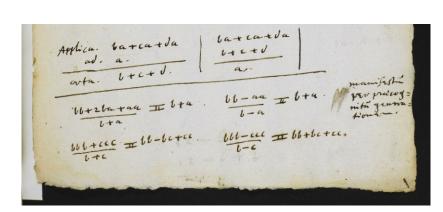
Sit D 5. Zplanum 20. A1 N. 10 N-1 Q, aquatur 20. & fit 1 N.5 - & 5, vel 5 + & 5.

... and with Harriot (c. 1600)

British Library Add MS 6784 f. 323 available at Thomas Harriot Online

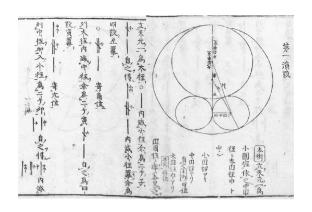

... and with Harriot (c. 1600)

Elsewhere in the world

Seki Takakazu, *Hatsubi Sanpō* 発微算法 (1674), concerning the solution of equations in several variables:

Equations written using the technique of bōshohō 傍書法 ('side-writing'; a.k.a. tenzan jutsu 点竄術)

Notation: Viète (Tours, c. 1590)

François Viète (1540–1603, France):

A, E, ... (i.e., vowels) for unknowns

B, C, D, ... (i.e., consonants) for known or given quantities

symbols + , -

but otherwise verbal descriptions and connections: quadratum (squared), cubus (cubed), aequatur (be equal), ...

Notation: Harriot (London, c. 1600)

Thomas Harriot (1560–1621, England):

a, e, ... for unknowns

b, c, d, ... for known or given quantities

ab, aa, aaa

and many symbols: =, >, ...

(For another example of Harriot's use of notation, see Mathematics emerging, §2.2.1.)

Harriot papers online: http://echo.mpiwgberlin.mpg.de/content/scientific revolution/harriot

Notation: Descartes (Netherlands, 1637)

René Descartes (1596–1650, France and Holland):

x, y, ... for unknowns

a, b, c, ... for known or given quantities

+, **-**

xx, x³, x⁴, ...

Descartes' notation was widely adopted, although his ' ∞ ' for equality eventually gave way to '=', and his ' \checkmark C' to ' \checkmark '.

Descartes' notation

202

LA GEOMETRIE.

tirer de cete science. Auffy que ie n'y remarque rien de si difficile, que ceux qui seront yn peu versés en la Geometrie commune, & en l'Algebre, & qui prendront garde a tout ce qui est en ce traité, ne puissent trouver.

C'est pourquoy ie me contenteray icy de vous auertir, que pourvû qu'en demessant ces Equations on ne manque point a le seruir de toutes les diuisions, qui seront possibles, on aura infalliblement les plus simples termes, aufquels la question puisse estre reduite.

Et que si elle peut estre resolue par la Geometric ordiproblef- naire, c'est a dire, en ne se seruant que de lignes droites & circulaires tracées fur yne superficie plate, lorsque la derniere Equation aura esté entierement démessée, il n'y resteratout au plus qu'vn quarré inconnu, esgal a ce qui se produift de l'Addition, ou soustraction de sa racine multipliée par quelque quantité connue, & de quelque autre quantité auffy connue.

Et lors cete racine, ou ligne inconnue se trouve aysement. Car fi l'av par exemple

2 00 a 2 + bb ie fais le triangle rectangle N L M, dont le cofteLM eft efgal à bracine quarrée de la quantité connue bb, & l'autre L Neft + a, la moitié de l'autre quantité

connue, qui estoit multipliée par ¿ que ie suppose estre la ligne inconnue. puis prolongeant M N la baze de ce triangle. LIVRE PREMIER.

angle, infques a O, en forte qu'N O foit efgale a N L, la toute OM est z la ligne cherchée. Et elle s'exprime en cete forte

2 xx + a + V + aa + bb.

Que fi iay y y xx -- ay + bb, & qu'y foit la quantité qu'il faut trouuer, ie fais le mesme triangle rectangle NLM, & de fa baze MN i'ofte NP efgale a NL, &le reste P M est y la racine cherchée. De façon que iay y 30 - 1 a + V 1 a a + bb. Et tout de mesme si i'a uois x 20 -- ax + b. P M feroit x. & i'aurois

V - - a + V + a a + b b: & ainfi des autres. Enfin fi i'av

2 m az -- bb: ie fais NL efgale à ! a, & LM efgale à b come deuat, puis au lieu de joindre les poins M N, ie tire MQR parallelea LN, & du centre N par L avant descrit vn cercle qui la couppe aux poins Q & R, la ligne cherchée q est MQ oubie MR, carence cas elle s'ex-

prime en deux façons, a sçauoir 2 2 a+ 1/ 1 aa-bb, & 3 0 - a - V - aa - bb.

Et fi le cercle, qui ayant son centre au point N, passe par le point L, ne couppe ny ne touche la ligne droite MQR, il n'y a aucune racine en l'Equation, de façon qu'on peut affurer que la construction du problesme proposé est impossible.

Au

Symbolism established in algebra

Frontispiece to: Johannes Faulhaber, *Ingenieurs-Schul, Anderer Theil*, Ulm, 1633 (on fortification)

See: Volker Remmert, 'Antiquity, nobility, and utility: picturing the Early Modern mathematical sciences', in The Oxford handbook of the history of mathematics (Eleanor Robson & Jacqueline Stedall, eds.), OUP, 2009, pp. 537–563

'Analysis' vs 'synthesis'

Viète (and others) sought to 'restore' ancient Greek mathematical ideas — in particular, those found in the recently rediscovered *Collection* (or *Synagoge*: $\Sigma vva \gamma \omega \gamma o \eta$) of Pappus of Alexandria (4th century AD) [published in Latin by Federico Commandino in 1588]

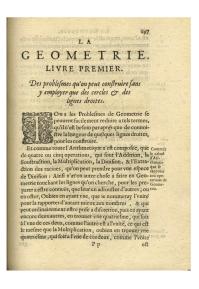
Book VII of Pappus's *Collection* outlines the methods of analysis and synthesis:

Synthesis: starting from what is known, we make a sequence of deductions until we arrive at what is sought (constructive method, as, e.g., in Euclid's *Elements*)

Analysis: starting from what is sought, as if it has already been established, we work backwards until we arrive at what is known (method of discovery or problem-solving, preliminary to synthesis)

"Analysis was thus the working tool of the geometer, but it was with synthesis that one could demonstrate things in an indisputable way." (Niccolò Guicciardini, 'Analysis and synthesis in Newton's mathematical work', *The Cambridge Companion to Newton* (ed. I. Bernard Cohen and George E. Smith), CUP, 2002, pp. 308–328 at p. 308)

Analytic (algebraic) geometry

La géométrie (1637)

Solution of geometric problems by algebraic methods

Appendix to Discours de la méthode

"by commencing with objects the simplest and easiest to know, I might ascend by little and little"

Descartes' analytic geometry

We may label lines (line segments) with letters a, b, c, ...

Then a+b, a-b, ab, a/b, \sqrt{a} may be constructed by ruler and compass.

Descartes' method

- represent all lines by letters
- use the conditions of the problem to form equations
- reduce the equations to a single equation
- solve
- construct the solution geometrically

For examples, see Katz (3rd ed.), §14.2

Algebraic methods in geometry: some objections

Pierre de Fermat (1656, France):

I do not know why he has preferred this method with algebraic notation to the older way which is both more convincing and more elegant ...

Thomas Hobbes (1656, England):

... a scab of symbols ...

The beginnings of calculus: tangent methods

Calculus:

- finding tangents;
- finding areas.

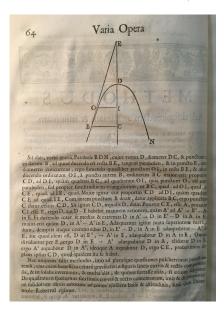
Descartes' method for finding tangents (1637)

- based on finding a circle that touches the curve at the given point — a tangent to the circle is then a tangent to the curve
- used his algebraic approach geometry to find double roots to equation of intersection
- was in principle a general method but laborious

Fermat's method for finding tangents

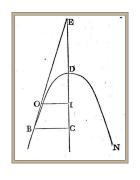
Pierre de Fermat (1601–1665):

- steeped in classical mathematics
- ▶ like Descartes, investigated problems of Pappus
- devised a tangent method (1629) quite different from that of Descartes

Worked out c. 1629, but only published posthumously in *Varia* opera mathematica, 1679.

See *Mathematics emerging*, §3.1.1.

Choose an arbitrary point B on the parabola.

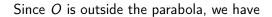
Suppose that the tangent at B exists, and that it crosses the axis of the parabola at E.

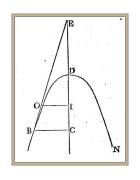
Choose any point O on the line BE.

Draw horizontals OI and BC.

Since O is outside the parabola, we have

$$\frac{CD}{DI} > \frac{(BC)^2}{(OI)^2}$$

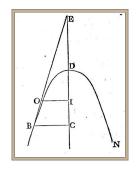
$$\frac{CD}{DI} > \frac{(BC)^2}{(OI)^2}$$

By similarity of triangles,

$$\frac{(BC)^2}{(OI)^2} = \frac{(CE)^2}{(IE)^2}$$

Therefore

$$\frac{CD}{DI} > \frac{(CE)^2}{(IE)^2}$$

Therefore

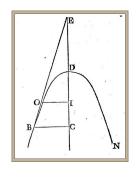
$$\frac{CD}{DI} > \frac{(CE)^2}{(IE)^2}.$$

Put CD = d, CE = a, CI = e, so that

$$\frac{d}{d-e} > \frac{a^2}{(a-e)^2}.$$

Now (Fermat says), we obtain equality as e decreases (as OI becomes BC):

$$\frac{d}{d-e} = \frac{a^2}{(a-e)^2}$$

We solve the equality

$$\frac{d}{d-e} = \frac{a^2}{(a-e)^2}$$

Rearranging gives $de^2 + a^2e = 2ade$.

Cancel e: $de + a^2 = 2ad$.

Now e will be small, so we can neglect it, leaving us with $a^2 = 2ad$.

Hence a = 2d.

Or $CE = 2 \times CD$.